

Hasan Hüseyin Kargın

<https://orcid.org/0000-0002-7085-5261>

Doctor, Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, Turkey, karginhasanhuseyin5@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Kargın, H.H. (2024). John Locke'un Din Felsefesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (1), 73-92.

John Locke'un Din Felsefesi

Öz

Din Felsefesi, Hegel ile dolaşıma sokulan bir ifade olsa da din ve din üzerine düşünme eski çağlardan beri devam etmektedir. John Locke, etkisi günümüze ulaşmış, büyük ve önemli bir düşünürdür. Siyaset felsefesi, dil, bilgi, ekonomi gibi sahalarda tüm insanlığın istifade ettiği fikirlere sahiptir. İnsan içinde yaşadığı alemleri merak eden, kendi geleceği ile ilgili sorular soran bir varlıktır. Din nedir? mucizeler gerçek midir? Öldükten sonra diriliş mümkün müdür? Tanrı bilinebilir mi? gibi sorular insanın varoluşsal sorularıdır. Bu soruları erteleyebiliriz ama onları unutamayız ve onlardan kurtulamayız. İnsanın gerçeği bilmesinde ve yaşamını yönlendirilmesinde duyuların, aklın ve inancın üçlü etkisi söz konusudur. Locke, bütün kariyeri boyunca ahlak, vahyedilmiş din, aklın doğası, aklın inançla ilişkisi ve ilahi cezbenin doğasını araştırmıştır. Düşünür, dinsel hoşgörü kavramını ve vahyin gerçekliğini temellendirmeye çalışmıştır. Bu makalede Locke'un din felsefesi bir bütün halinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Tanrı, Tanrı Kanıtlanması, Ahiret, Mucize, Kötülük Problemi

John Locke's Philosophy of Religion

Abstract

Although Philosophy of Religion is a term that was introduced into circulation with Hegel, religion and reflection on religion have been going on since ancient times. John Locke is a great and important thinker whose influence has reached the present day. He has ideas in fields such as political philosophy, language, knowledge and economics that all humanity has benefited from. Human beings are curious about the world they live in and ask questions about their future. What is religion? Are

miracles real? Is resurrection after death possible? Can God be known? These are existential questions. We can postpone these questions, but we cannot forget them and we cannot get rid of them. There is the triple influence of the senses, reason and faith in knowing the truth and directing one's life. Throughout his career, Locke explored morality, revealed religion, the nature of reason, the relation of reason to faith, and the nature of divine attraction. He tried to justify the concept of religious tolerance and the reality of revelation. In this article, Locke's philosophy of religion will be discussed as a whole.

Keywords: Religion, God, God Proof, Afterlife, Miracle, Problem of Evil

Giriş

John Locke (1632-1704), felsefe tarihinde özel bir yeri ve önemi olan büyük düşünürlerden biridir. Günümüze olan etkileri göz önüne alındığında, özel mülkiyet, ticari serbestlik, demokrasinin yaygınlaşması, insan hakları, çoğunluk, azınlık, anayasa, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar John Locke'dan günümüze kalan mirasın bir kısmıdır. Bunun yanı sıra, insanın deneyim ile öğrendiğini, deneyimi olmayanın idesinin de olmayacağı yönlü iddiası felsefenin yönünün değişmesine katkı sağlamış, dünya genelinde bilim yapma biçimini ampirik düzleme çekmeyi başarmıştır. John Locke'un bilgi ve siyaset felsefeleri alanın dışında din ve din felsefesine dair görüşleri ile de dikkat çeken bir düşünürdür. John Locke, felsefesinin merkezine ahlakı koyar. Düşünüre göre hakiki vahiy ile bezenmiş, ahlakını geliştirmiş, yetkin ve sağlam karakterli fertler yetiştirmek düşüncenin birincil görevidir. Davranışın makbul ve makul olanı, insanı en büyük ve en gerçek mutluluğa götürecektir hasletler kazandırmalıdır. Bu davranışlar, dinin buyruğu olan, matematiksel ispatlar gibi ispatlanabilecek, kesin, açık ve hakikat olan ahlak buyruklarıdır. Locke'un din felsefesinin amacı, iyi bir yetkin Hristiyan mümin yetiştirme arzu ve hedefi taşıdığını bilmemiz gerekir. Bu makalenin yazılış amacı John Locke'un din felsefesini bir bütün olarak ele almaktır. Ülkemizde din felsefesi yeni yeni gelişmeye başlayan bir felsefe disiplini. Bu makalenin din felsefesi alanında araştırma yapacaklara katkı sağlayacağı muhakkaktır.

1) Din Anlayışı

John Locke, aydınlanma düşüncesinin öncü düşünürlerinden biridir. Locke'un din anlayışı aydınlanmacı bir bakış açısını yansıtır. Akla duyulan güven, her şeyin kriterinin akıl oluşu, aklın kuşatıcılığı ve yanılmazlığı din anlayışına da hâkim olur. Locke'a göre "akıl, her şeyde son yargıcımız ve rehberimiz olmalıdır" (Locke, Deneme, iv. xix.14). Locke, inanç ve akıl arasında kesin sınırlar olması gerektiğine inanır ve bu minvalde arayışlarını sürdürür. İnanç, daima aklın sınırları içerisindedir ve sadece aklın emirleriyle uyumlu olduğu ölçüde varlığını sürdüren küçük bir ikamet alanıdır. Locke, bir taraftan tamamen iyimser bir akılcılık taraftarı iken, öte taraftan Hristiyan vahyine ve Hristiyanlık resmi örgütlenmesi olan Kilise teşkilatına da bağlıdır. Ayrıca düşünürün *Hristiyanlık İnançının Akla Uygunluğu* adlı da müstakil bir eseri mevcuttur.

Locke'un bir yandan geleneksel vahye ayrılmaz bir şekilde bağlı olması, diğer taraftan iyimser bir aydınlanmacı din anlayışına sahip olması çelişkili bir durumdur (Locke, Deneme, IV.xviii.3,6). Locke şöyle der "inançlarımızı yönetirken aklın rehberimiz olmasına izin vermeliyiz" ya da başka bir yerde "aklın sesini dinleyin" der. Locke'a göre akıl insana bahşediliş eşsiz bir hazinedir ve hemen kullanabileceği kadar kolay ve elinin altındadır. Locke'a göre "iman herhangi bir önermeyi tasdik etmektir". Burada önermenin sahibi Tanrı'nın kendisidir. Öneri yani teklif doğrudan Tanrı'dan geldiği için teklif sahibinin itibarına ve yüceliğine olan saygıdan dolayı koşulsuz kabul ve tasdik söz konusudur. Burada itiraz edilecek konu şudur ki, gelen teklifin Tanrı'dan geldiğini nereden bilebiliriz? Tanrı'dan gelse bile bu söze nasıl güvenebiliriz? Çünkü insanlık tarihi boyunca milyonlarca insan Tanrı'dan haber getirdiğini, Tanrı ile konuştuğunu, Tanrı'nın bir takım emir ve yasaklar bildirdiğini söylemişlerdir. Biz gerçekten Tanrı'nın sözüne erişebilir miyiz? Doğru haberi alabilir miyiz? Locke'a göre biz en sağlıklı bir şekilde İlahi haberi alabiliriz. Locke, vahiy yoluyla gelen haberin kesinliğine ve güvenilirliğine tam bir iman beslemektedir. Düşünüre göre vahiy, bir olağanüstü iletişim biçimidir. Tanrı insanlara doğrudan konuşur ve insanı uyarır. Locke, iman ve akıl arasında ayırım yapar ve aklın kuşatıcılığının altını çizer. İnanç, zihnin kesin bir tasdikinden başka bir şey değildir (Lascano,2016, s. 470).

2) Tanrı Anlayışı

John Locke'a göre insan içinde yaşadığı dünya hakkında şu üç yol ile bilgi alabilir: duyum, düşünme (ideler) ve akıl. İnsani gerçeklik alanı:

- a) Varoluş,
- b) Yaratıcı'nın doğası,
- c) Dünyadaki yerimiz,
- d) Tanrı'ya karşı görevlerimiz olmak üzere dört tanedir (Lascano,2016, s. 472).

Locke'a göre bu gerçeklik alanları Tanrı'nın varlığı için kozmolojik delili de beraberinde getirir. Tanrı'nın eşsiz oluşu, mutlak ve sonsuz bir iyilik sahibi oluşu, adil oluşu gibi sıfatlar yukardaki dört gerçeklik alanıyla ilgilidir. Tanrı hakkında bazı gerçekleri örneğin; Tanrı'nın varlığını, Tanrı'nın doğasını, Tanrı'nın yapısını öğrenebiliriz, bunun yanı sıra Tanrı'nın yaratmasının nasıl olduğunu, Tanrı'nın adaletinin nasıl tecelli ettiğini, anlayabiliriz. Locke'a göre, Tanrı'nın mükemmel olduğunu anladığımızda O'na karşı olan görevimizi görelim ve O'nun bize görevlerimizi yerine getirmemiz için yeterli olanakları sağladığını bilelim ve iyilik yapmaya gayret edelim. Locke'un din felsefesi alanındaki en etkili tartışmalarından biri inanç ve akıl arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Bazı çağdaşlarının aksine Locke, aklın tüm dini inançlarımızın kabulü ve anlaşılmasında önemli bir rol oynadığını savunmuştur. Onun akla

dayalı inancın önemine olan bağlılığı, vahiy ve mucizeler konusundaki tartışmalarında olduğundan daha açık değildir. Burada Locke'un mucizelerin ve vahyin kör inanç meseleleri olarak ele alınmasını reddettiğini görüyoruz. Bunun yerine, bir elçinin Tanrı'dan gönderilip gönderilmediğini ve mesajın içeriğinin mükemmel bir Tanrı'ya yakışıp yakışmadığını belirlemek için aklın kullanılması gerektiğini iddia eder.

3) Tanrı'nın Varlığının Delilleri

John Locke, Tanrı ispatını adeta bir somut gerçekliği ispat edercesine ortaya koyabileceğine inanmaktadır. Düşünürü göre zorunlu varlık fikrinden bir Tanrı kanıtının çıkarılması zorlama bir akıl yürütme biçimidir. Locke, Deneme IV. Bölüm, 10. Kısımda kendi kozmolojik argümanını sunar. Locke'un Descartes'ın argümanına yönelik önemli bir eleştiri, Tanrı'nın tekliğini ya da birliğini sağlamada başarısız olmasıdır. Locke, yakın çevresi ile yaptığı yazışmalarda Tanrı'nın birliği için çeşitli kanıtlar sunar. Denemeler'de Locke doğuştan idelerin olmadığını savunur. Locke, Descartes'ın tüm mükemmelliklere sahip varlık olarak doğuştan Tanrı fikriyle başlayan ontolojik argümanının başarısız bir argüman olduğunu iddia eder. Locke argümana üç ana eleştiri getirir:

- Birincisi, herkesin mükemmel bir Tanrı fikrine sahip olduğu doğru değildir. Yani, doğuştan gelen bir Tanrı fikri herkeste yoktur.
- İkincisi, kişi mükemmel bir varlık olarak Tanrı fikrine sahip olsa bile, bu böyle bir varlığın gerçekte var olduğunun garantisi değildir.
- Üç, zorunlu varlık fikri sadece soruyu akla getirir. Locke'a göre Descartes'ın argümanı materyalist ateistlere yeterli bir yanıt sunmamaktadır (Lascano, 2016, s. 470).

Locke, hiç kimsenin sonsuzdan beri var olan bir şey olduğundan şüphe etmediğini düşünmektedir. Daha ziyade, ateist ve teist arasındaki temel anlaşmazlık ezeli ilk nedenin doğasına ilişkindir. Locke, ateistin evrenin ve düzeninin ebedi nedeninin anlamsız madde olduğunu düşündüğünü, teistin ise bunun maddi olmayan ebedi bilen bir ruh olduğunu savunduğunu ileri sürer (Locke, Deneme 1689, IV. Kitap, X). Descartes'ın Tanrı'nın varlığına ilişkin argümanının başarısız olduğuna inanır çünkü ilk varlığın zorunlu varlığa sahip olması gerektiği iddiası hem teistin hem de ateistin kendi çelişkili tezleri için savundukları bir iddiadır (Lascano, 2016, s. 476).

"...O halde aralarındaki soru, bunlardan hangisinin gerçekten de her zaman var olmuş olan ebedi Varlık olduğudur. Şimdi diyorum ki, kim bir Tanrı'yu, yani maddi olmayan ebedi bir bilen ruhu kanıtlamak için zorunlu varoluş fikrini kullanırsa, onun için zorunlu varoluş fikrinden, bir Ateistin ebedi, her şeyi yapan, anlamsız maddesi için söylediğinden daha

fazla söyleyecek bir şeyi olmayacaktır... çünkü ebedi olan her şey zorunlu varoluşa sahip olmalıdır. Peki şimdi kim ilk varlık fikrine zihninde zorunlu varlık fikrini ekleyerek kanıtlama şansına sahiptir?” (Locke, 1858, s.314-15).

Locke, karmaşık Tanrı fikrimize zorunlu varlığı dahil etmenin materyalist ateist karşısında bir avantaj sağlamadığını iddia etmektedir. Zira ateist, karmaşık ezeli madde fikrinin zorunlu varlık fikrini de içerdiğini iddia edebilir. Locke daha sonra şeylere dair fikirlerimizden gerçek varoluş çıkarımında bulunamayacağımızı savunmaya devam eder. Locke’a göre ancak basit ya da karmaşık herhangi bir fikir, sadece zihnimizde yer almakla, zihnimizin dışındaki herhangi bir şeyin gerçek varlığının kanıtı değildir. Gerçek varlık ancak gerçek varlıkla kanıtlanabilir; dolayısıyla Tanrı’nın gerçek varlığı da ancak başka şeylerin gerçek varlığıyla kanıtlanabilir. Locke, herhangi bir şeyin gerçek varlığını, ona dair bir fikrimiz olduğu gerçeğiyle kanıtlayamayacağımızı savunur. Bir şeyin gerçekten var olduğunu ancak onun gerçekten var olan diğer şeylerle nedensel bir ilişki içinde olduğunu göstererek kanıtlayabiliriz. Sadece var olan şeyleri ve onların özelliklerini inceleyerek nedenleri hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Locke, dışımızdaki şeylerin var olduğunu duyularımız aracılığıyla bilebileceğimizi, ancak duyular aracılığıyla elde edilen bilginin yalnızca olasılıksal olduğunu düşünür. Dolayısıyla, dış dünya hakkındaki bilgimizden yola çıkarak akıllı bir Yaratıcıya ulaşan herhangi bir tasarım argümanı, sonuçlarında yalnızca olasılıksal olacaktır. Tanrı’nın varlığını kanıtlamak için, sezgisel ve kesin olarak bilinen öncüllerle başlamamız gerekir. Locke’a göre, kişi kendi varlığını içsel yanılmaz bir algı yoluyla bilebilir. Tanrı’nın varlığının bilgisi, bilen ve algılayan bir varlık olarak kendimizin kesin bilgisiyle başlar ve varlığımızın nedeninin de bilen ve algılayan olması gerektiği sonucuna varır (Lascano, 2016, s. 478).

a- Kozmolojik Argüman

Locke kozmolojik argümanını Deneme IV. Bölüm, X. Kısım, 2-6 alt bölümde sunar. Argüman ana hatlarıyla şu şekildedir. Locke sezgisel olarak kesin olan her insanın var olduğunu bildiği iddiasıyla başlar. Buradan Locke bazı gerçek varlıkların var olduğu sonucuna varır. Daha sonra her insanın bir zamanda var olmaya başladığını bildiğini ve başlangıcı olan her şeyin varlığının bir nedeni olması gerektiğini iddia eder. Locke, eğer varoluşun ilk nedeni olmasaydı, şu anda var olan hiçbir şeyin olmayacağını iddia eder. Dolayısıyla, bir şeyin ezelden beri var olması gerekir. Ezeli ilk neden her ne ise, diğer tüm varlıkların ve onların özelliklerinin nedeni de o olmalıdır. Algı ve bilgiye sahip olduğumuzu bildiğimize göre, ezeli ilk nedenin çok güçlü, algılayan ve bilen bir varlık olması gerektiği sonucuna varabiliriz (Lascano, 2016, s. 477).

Locke'un argümanı hem Locke'un çağdaşları hem de felsefe tarihçileri tarafından yaygın bir şekilde eleştirilmiştir. Locke argümanında çeşitli hatalar yapmakla suçlanmıştır. Bunlardan en ciddileri iki mantıksal hatadır:

- Bir şeyin ezelden beri var olduğunu iddia etmekten, bir şeyin ezelden beri var olduğunu iddia etmeye geçme yanılgısı,
- Ezelden beri var olan tek bir şey olduğunu iddia etmekten, ezelden beri var olan her şeyin nedeni olan tek bir şey olduğunu iddia etmeye geçme yanılgısı.

Locke'un görünüşte hatalı hamleleri, onun bireysel bir varlıkla değil, bir tür varlıkla ilgilendiğini anlayarak kısmen hafifletilebilir. Yani Locke, tüm bireylerin nedeninin belirli bir tür şey olması gerektiğini göstermeye çalışmaktadır. Mantıksız olmaktan ziyade mantıklı olan bir şey. Locke'un kaygısının ateist bir materyaliste karşı tartışmak olduğunu hatırlayın. Ona göre söz konusu olan, her zaman var olan bir şey olup olmadığı değil, ne tür bir şeyin -mantıksız madde mi yoksa mantıksız varlık mı- sonsuzdan beri var olduğudur. Locke, eğer düşünen varlığın bir başlangıcı varsa, o zaman bir nedeni olması gerektiğini düşünür. Bununla birlikte, nedenlerin sonsuz gerilemesinden kaçınmak için, sonunda nedeni olmayan bir şeye başvurmalıyız. Bu da bizi ezelden beri var olan bir düşünen varlık olduğu sonucuna götürür. Sorunlardan biri, Locke'un neden sonsuzdan beri var olan sonsuz bir düşünen varlıklar zinciri olamayacağını asla açıklamamasıdır. Bir diğer sorun ise, Locke yalnızca ezeli varlık türünü savunuyor olsa bile, bu türden birden fazla bireyin ilk nedeni oluşturabileceği sorunuyla baş başa kalmamızdır. Bu durumda Locke, Hıristiyan Tanrı'sının varlığını güvence altına almakta başarısız olacaktır. Locke'un Deneme'de Tanrı'nın birliğini savunması, hiçbir sonlu bireysel varlığın ilk neden olacak kadar güçlü olmadığı iddiasıyla başlar. Locke:

"Bu nedenle, ilk ebedi Varlık olan her şey zorunlu olarak düşünülebilir olmalıdır ve tüm şeylerin ilki olan her şeyi, zorunlu olarak içinde barındırmalı ve en azından bundan sonra var olabilecek tüm mükemmelliklere sahip olmalıdır; ne kendisinde olmayan herhangi bir mükemmelliği başka birine verebilir, ne de en azından daha yüksek bir derecede; zorunlu olarak, ilk ebedi varlığın madde olamayacağı sonucu çıkar" (Deneme, 4.10.10).

Daha sonra:

"Doğada bulunan düzeni, uyumu ve güzelliği üretemeyecekleri için birbirinden bağımsız, sınırlı güce ve farklı düşüncelere sahip sonsuz sayıda, sonsuz sonlu düşünen varlık olamaz" (Deneme, 4.10.10).

Locke'un Tanrı'nın birliğine ilişkin argümanları Tanrı'nın mükemmelliklerine dayanır. Locke, Tanrı'yı sonsuz, ebedi, cisimsiz, mükemmel bir varlık olarak tanımlayarak başlar ve mükemmel bir varlığın, sahip olmamaktansa sahip olmanın daha iyi olduğu niteliklerden,

mükemmelliklerden veya mükemmellik derecelerinden hiçbirini isteyemeyeceğini, çünkü o zaman mükemmel olmayı çok isteyeceğini savunur.

Locke, Tanrı'nın birliği için her biri Tanrı'nın mükemmelliklerinden veya sıfatlarından birine dayanan üç argüman sunar:

- Her şeye gücü yetme,
- Her şeyi bilme,
- Her yerde bulunma.

Locke'un her şeye gücü yetme argümanı ile başlarsak, Locke:

- Güce sahip olmak, hiç olmamaktan daha büyük bir mükemmelliktir.
- Gücün daha fazlasına sahip olmak, daha az güce sahip olmaktan daha büyük bir mükemmelliktir.
- Her şeye gücü yeten olmak, güce sahip olmamaktan daha büyük bir mükemmelliktir.

Locke'un argümanı şöyledir:

1. **Adım:** Varsayalım ki her şeye gücü yeten iki Tanrı vardır.
2. **Adım:** Eğer öyleyse, ya her Tanrı her zaman diğerinin istediği gibi irade eder ya da her Tanrı her zaman diğerinin istediği gibi irade etmez.
3. **Adım:** Eğer her Tanrı her zaman diğerinin dilediği gibi diliyorsa, o zaman iradesi diğer Tanrı tarafından belirlenen tanrı dilediği gibi dilemekte özgür değildir.
4. **Adım:** Seçtiği gibi irade etmekte özgür olmayan Tanrı özgürlük gücünden yoksundur ve bu yüzden her şeye kadir değildir.
5. **Adım:** Eğer her Tanrı her zaman diğerinin istediği gibi irade etmezse, o zaman bir Tanrı diğer Tanrı irade etmez.
6. **Adım:** Eğer bir Tanrı kendi istediği bir şeyi yapamıyorsa (çünkü diğer tanrının kendi istemediği bir şeyi yapmasını engelleyemiyorsa), o zaman her şeye gücü yeten değildir.
7. **Adım:** Dolayısıyla, ister her Tanrı her zaman diğer Tanrı'nın dilediği gibi dilesin, isterse her Tanrı her zaman diğerinin dilediği gibi dilemesin, bir Tanrı her şeye kadir değildir.
8. **Adım:** Dolayısıyla, her şeye gücü yeten iki Tanrı olması imkânsızdır.
9. **Adım:** Tanrı zorunlu olarak her şeye kadirdir ("Tanrı" tanımı uyarınca).
10. **Adım:** Bu nedenle iki Tanrı olamaz" (Lascano,2016, s.473).

Locke'un ikinci argümanı Tanrı'nın her şeyi bilmesine dayanır. Ona göre, farklı iradelere sahip iki ya da daha fazla farklı varlık olsaydı, birinin düşüncelerini diğerinden gizleyememe gibi bir kusuru olurdu. Bununla birlikte, varlıklardan biri düşüncelerini gizleyebiliyorsa, o zaman diğeri her şeyi bilen olamaz çünkü ilkinin ne düşündüğünü bilemez ya da ilki kadar

bilemez. Son olarak, Locke her yerde bulunma ile ilgili bir dizi argüman sunar. Her yerde olmanın bazı yerlerin dışında kalmaktan daha iyi, daha büyük bir mükemmellik olduğunu savunur. Çünkü Tanrı belirli yerlerden dışlanırsa, o yerlerde faaliyet gösteremez veya orada neler olup bittiğini bilemez. Dolayısıyla, eğer Tanrı her yerde hazır ve nazır değilse, her şeye gücü yeten ya da her şeyi bilen de değildir. Locke'un argümanı, Tanrı'nın hem gayri maddi hem de tüm aleme yayılmış olduğu iddiasına dayanmaktadır. Tanrı'nın her şeye gücü yetme ve her şeyi bilme mükemmelliklerine sahip olabilmesi için her yerde eylemde bulunabilmesi ve her şeyi bilmesi gerekir. Ancak Locke güç ve bilginin örneklendirilebilmesi için gerçek bir şeyde bulunması gereken güçler olduğuna inandığından, Tanrı'nın esasen her yerde bulunması gerektiğini savunur (Lascano,2016, s. 474).

Locke, yukardaki tartışmalardan kaçınmak için bu iki (ya da iki yüz bin) Tanrı'nın (çünkü aynı nedenle iki tane olabileceği gibi iki milyon da olabilir, sayılarını sınırlamak için hiçbir neden yoktur) hepsinin tamamen aynı güce, aynı bilgiye, aynı iradeye sahip olduğu ve aynı bireysel yerde eşit olarak var olduğu söylenirse, bu yalnızca sesleri çoğaltmak, ama gerçekte varsayılan çokluğu yalnızca bire indirmektir. Çünkü sürekli olarak aynı şeyi bilen, irade eden ve eyleyen ve ayrı bir varoluşa sahip olmayan iki akıllı varlık varsaymak, sözde bir çokluk varsaymaktır, ama gerçekte sadece bir tane yapmaktır. Çünkü anlayışta, iradede, eylemde ve mekânda ayrılmaz bir şekilde birleşmiş olmak, herhangi bir akıllı varlığın kendi kendisiyle birleşebileceği kadar birleşmiş olmaktır ve böyle bir birleşmenin olduğu yerde iki varlığın olabileceğini varsaymak, bölünme olmaksızın bir bölünme ve kendinden bölünmüş bir şey varsaymaktır. Locke'un argümanı, aynı yerde aynı özelliklere sahip tamamen aynı türden iki varlığın olamayacağıdır, çünkü onları ayrı varlıklar olarak tanımlayacak hiçbir ayrım olmayacaktır. Locke, aynı türden ve aynı özelliklere sahip bir varlığın Tanrı ile aynı yerde bulunamayacağını gösterdikten sonra, Tanrı'nın her yerde hazır ve nazır olduğuna ilişkin argümana geri döner. Eğer Tanrı her yerde mevcutsa, aynı türden iki varlık birbirini dışlayacağından, Tanrı'nın bulunduğu herhangi bir yerde aynı türden başka bir varlık bulunamaz. Böylece Locke sadece aynı özelliklere ve güçlere sahip iki Tanrı'nın olmasının imkânsız olmadığını değil, aynı zamanda sadece bazı özellikleri paylaşan aynı türden iki Tanrı'nın da olamayacağını gösterir (Lascano,2016, s. 475).

b- Tanrı-Alem İlişkisi

Locke'un genel epistemik alçakgönüllülüğü göz önüne alındığında, dünyada bulunan yaratık türlerinin çokluğuna ilişkin görüşleri şaşırtıcı görünebilir. Locke doğada sadece boşluklar olmadığını değil, aynı zamanda varlıkların en az mükemmel olanından sonsuz mükemmel olanına kadar sürekli bir kademeli ilerleme olduğunu savunur. Locke:

“Yaratılışın insanın altında kalan kısımlarında aşağıya doğru böylesine kademeli ve nazik inişler olduğunu gözlemlediğimizde, analogi kuralı, bunun bizim üzerimizdeki şeylerde de böyle olduğunu ve gözlemimizin ve çeşitli mükemmellik derecelerinde bizi aşan, Yaratıcının sonsuz mükemmelliğine doğru, her biri bir sonrakinden çok uzak olmayan nazik adımlar ve farklılıklarla yukarı doğru yükselen çeşitli akıllı varlıkların olduğunu muhtemel kılabilir... Böylece, yaratılışın insani gözlem altına giren tüm kısımlarında, aralarında büyük veya fark edilebilir boşluklar olmaksızın, birinin diğerine kademeli olarak bağlandığını, dünyada gördüğümüz tüm o çok çeşitli şeylerin birbirine o kadar yakından bağlı olduğunu, varlıkların çeşitli sıralarında, aralarındaki sınırları keşfetmenin kolay olmadığını görerek, şeylerin bu tür yumuşak adımlarla mükemmellik derecelerinde yukarı doğru yükseldiğine ikna olmak için nedenimiz vardır” (Deneme, 4.16.12).

Locke, dünyada en aşağıdan en yükseğe kadar değişen mükemmellikte bir yaratıklar bolluğu olduğunu ileri sürer. Bu yaratıkların hepsi Tanrı'nın yarattıklarının bir parçasıdır ve Tanrı onlara çeşitli duyu ve akıl yetileri vermiştir. Dünya hakkındaki bu gerçeği analogi yoluyla keşfederiz. Yani, altımızda, mümkün olan en az mükemmelliğe sahip hayvan türüne (ya da belki bitki veya mineral) ulaşana kadar devam eden, yaratıkların mükemmelliklerinde kademeli bir iniş olduğunu gözlemleriz. Benzetme yoluyla, varlıkların mükemmelliğinde muhtemelen en mükemmel varlığa ulaşana kadar devam eden kademeli bir yukarı doğru tasdik olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu yukarı doğru tasdik muhtemelen bizi maddi ya da duyulur varlıklar aleminden çıkarıp tamamen akli varlıklar alemine götürecektir. Locke:

“Yalnızca şunu güvenle söyleyebilirim ki... düşünsel ve duyusal dünya, bu konuda tamamen birbirine benzer. İkisinden birini gördüğümüz kısım, görmediklerimizle orantılı değildir. Gözlerimizle ya da ikisinden birine dair düşüncelerimizle ulaşabildiğimiz her şey, geri kalanıyla karşılaştırıldığında yalnızca bir nokta, neredeyse hiçbir şeydir” (Deneme, 4. 3.23).

En azından maddi varlıkların tüm türleri hakkında deneyimimiz var mı? Görünüşe göre Locke'un yanıtı bunu yapmadığımız yönündedir. Bu görüşe göre, duyulur dünya bile gözlemlemeyeceğimiz kadar küçük ya da çok uzak (evrenin diğer kısımlarında) varlıklar barındırmaktadır. Dahası Locke, insanlardan daha iyi duyusal yetilere sahip zeki yaratıkların var olma olasılığını da kabul eder.

“Evrenin diğer bölgelerindeki yaratıkların, bizim sahip olduğumuzdan daha fazla ya da daha mükemmel ya da bizimkinden farklı duyu ve yetilerin yardımıyla başka hangi basit fikirlere sahip olabileceklerini belirlemek bize düşmez. Ama böyle bir şeyin olmadığını söylemek ya da düşünmek yanlıştır. Çünkü bunlara dair hiçbir şey tasavvur edemeyiz. Kör bir adamın görme ve renkler diye bir şey olmadığını söylemesinden daha iyi bir argüman değildir.

Çünkü böyle bir şeye dair hiçbir fikri yoktur ve hiçbir şekilde görmeye dair herhangi bir fikir oluşturamaz” (Deneme, 4.3.23).

Locke, Tanrı'nın başka zeki ve duyarlı varlıklar yarattığına inanmak için iyi bir neden olduğunu, ancak duyularımızın ve aklımızın sınırlılığı göz önüne alındığında, bu diğer varlıklar hakkında hiçbir fikir oluşturamayacağımızı düşünür. Bununla birlikte, bu gerçek onların varlığını daha az olası kılmaz. Yaratıkların değişen mükemmelliklerine ilişkin bu görüş göz önüne alındığında, Locke'un hiyerarşideki yerimizin oldukça düşük olduğunu düşünmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Düşünür:

“Her şeyin Yaraticısının sonsuz gücünü, bilgeliğini ve iyiliğini göz önünde bulunduran kişi, tüm bunların, büyük olasılıkla tüm entelektüel varlıkların en düşüklerinden biri olan insan gibi önemsiz, adi ve aciz bir yaratık üzerine kurulmadığını düşünmek için bir neden bulacaktır” (Deneme, 4.3.23).

Locke, yeryüzündeki insanların Tanrı'nın tek eseri olduğunu düşünmek şöyle dursun, muhtemelen onun en iyi çabalarından biri bile olmadığını savunur. Mükemmelliklerini tasavvur edemediğimiz diğer varlıklarla kıyaslandığımızda biz önemsiz, adi ve aciziz. Kendimizi güzel ahlakla donatmalıyız. Düşünre göre “Tanrı insanı, böyle bir varlığın sonu için gerekli olan her şeyi yeterince keşfetmesine hizmet edecek yetilerle donatmıştır (Deneme, 1.4.12). Elbette, insanoğlunun sınırlılıkları göz önüne alındığında, kötülük sorununun bir yönüyle karşı karşıya kalırız. Tanrı neden önemsiz, adi ve aciz varlıklar yaratsın? Görünüşe göre Locke'un cevabı, Tanrı'nın mümkün olan her mükemmellik seviyesine sahip varlıklar yaratmış olduğudur. Yani, mümkün olan her tür varlığı yaratmıştır. Ancak bu ikinci bir soruyu gündeme getirir: Bu kadar sınırlı akıllı varlıklar yaratmak Tanrı'nın iyiliği ve adaletiyle tutarlı mıdır?

4) Mucize Anlayışı

Mucize, “doğa yasasına aykırı düşen, doğaüstü bir gücün eyleminin sonucu olan, doğal kavramlarla açıklanamayan ve insanın kavrayışını aşan, olay ya da durum (Cevizci, 2017, s. 1195). Mucize peygamberlikle ilgili olağanüstü bir olaydır. Dolayısıyla mucizenin amacı peygamber olduğunu iddia eden kimsenin doğruluğunu ortaya koymasıdır (Şener, 2017, s. 136). Düşünürümüz ise mucizeyi “izleyicinin kavrayışının üstünde ve onun kendi görüşüne göre kurulan doğa yasasına aykırı hassas bir işlettir.” Devamında “bundan dolayı mucize şahit olanlar yani izleyiciler tarafından ilahi olarak kabul edilmektedir. Tanımda geçen izleyici, olayın tarihine inanan ve kendisini mucizeyi birebir yaşayan izleyicinin yerine koyan bir izleyicidir” (Locke, 1823, s. 256). Burada şu kanaatimizi belirtelim ki Locke için bir şeyin mucize olup olmadığı ile ilgili daima bir tartışma olacaktır. Mesela bir kişinin on katlı bir

binadan düşüp ölmemesi, kimi insanlar için tam bir mucize iken, bazıları için garip bir olay ama bu bir mucize değildir. Bir grup insan için mucize kabul edilen bir durum, bir başka grup için mucize sayılmaması mucize üzerinde anlaşmayı zorlaştırmaktadır. Mucize olayına yöneltilen bir başka ihtiraz ise mucize dediğimiz olayların tanımın genişletilmesidir. Özellikle günümüz batı toplumlarında sık rastlanan bir durum olmuştur. Kişinin gece Tanrı ile konuşması, Tanrı'nın ona haber vermesi... gibi durumlar sıkça dile getirilen olaylardır. Burada şunu belirtmekte fayda vardır: İslam Dininde mucize sadece peygamberlere mahsus bir olağanüstü durumdur. Bu tabiat üstü durum ne peygamberin isteğine ne de olayın kendisine bağlı değildir. Allah'ın kendi seçtiği elçisine verdiği olağanüstü, geçici ve çok ender meydana gelen bir davranıştır. Hristiyanlık, İslam gibi bir din olmadığından, bu dinde peygamber de yoktur. İsa (a.s.), Hristiyanlıkta peygamber değil, Tanrı'dır.

Locke, mucizeye yöneltilen ilk eleştiriyi kabul etmez. Düşünürü göre “eğer sabit neden ve sonuç yasalarında doğanın gücünü aşan bir şey mucize olarak kabul edilir ve yasaları aşmayan hiçbir şey de mucize olarak kabul edilmezse bu itirazın bir hükmü kalmayacaktır” (Locke, 1823, s. 256-257). Locke, mucizenin tanımından hareketle böylesi bir itirazı geçersiz kılmaktadır ve mucize eğer doğanın gücünü aşıyorsa mucizedir, aşmıyorsa mucize değildir (Locke, 1823, s. 256). Eğer bu tanım minvalinde düşünülürse, birine göre mucize olan şey, başkasına göre mucize olmamama gibi bir durum olmaz. Locke'a göre “herhangi bir vahyin Tanrı'dan geldiğini bilmek için vahyi aktaran elçinin Tanrı tarafından gönderildiğini bilmek gerekir ve bu da ancak Tanrı'nın kendisi tarafından gönderildiğini bilmek gerekir ve bu ancak Tanrı'nın kendisi tarafından verilen bazı deliller ile bilinebilir. “İzin verirseniz, benim düşünceme göre, mucizelerin böyle delilleri olup olmadığına ve ilahi vahiy arayışında bizi hata yapmaz bir şekilde doğruya yönlendirip yönlendiremeyeceğine bakalım” (Locke, 1823, s. 257). Locke, “mucizelerin vahyi gönderen Tanrı'nın amacına şahitlik etmek için gerçekleşmiş olduğunun göz önüne alınması gerektiğini vurgulamakta ve mucizeleri ispatlayacak delilleri ön plana çıkarmaktadır” (Şener, 2017, s. 138).

Locke, mucizeye inanır ve mucizenin dinin özünde olan bir iman konusu olduğunu belirtir. Locke'a göre bir olayın mucize olup olmadığının üç kriteri vardır:

- 1) Mucizenin, kendisine karşı olarak ortaya çıktığı şeyden daha büyük bir gücün işaretlerini taşımasıdır (Locke, 1823, s. 259).
- 2) Mucizelerin sayısı, çeşitliliği ve büyüklüğüdür. İnsanlar mucizelerin sayısına, çeşitliliğine ve büyüklüğüne bakarak onların bir mucize olduğuna karar vereceklerdir. (Locke, 1823, s.259).
- 3) Mucizeler vahiyle ilgili olması gerekir (Locke, 1823, s. 259).

5) Kötülük Problemi

Locke kötülüğü bize acı vermeye meyilli olan şey olarak tanımlar (Deneme, 2.21.42) ve geleneksel kötülük sorunu olarak adlandırabileceğimiz şey hakkında özel bir tartışması olmamasına rağmen, Tanrı'nın iyiliği ve adaleti ile refahımız için yaptığı veya yapmadığı hükümlerle ilgili konuları ele alır. Başlıksız kısa bir el yazmasında Tanrı'nın iyiliğini ve adaletini, yarattıklarına sağladıkları ve yaratıkları cezalandırmasının kapsamıyla ilişkili olarak tartışır. Locke, eğer Tanrı mükemmelse, sadece güçlü değil aynı zamanda iyi ve bilge olması gerektiği iddiasıyla başlar. Sınırsız gücün, bilgelik ve iyilik tarafından düzenlenmeden bir mükemmellik olamayacağını savunur. Locke, Tanrı ebedi ve mükemmel olduğu için gücünü kendisini değiştirmek için kullanamayacağını, bu nedenle tüm gücünün yarattıklarına yönelik olduğunu belirtir. Daha sonra Tanrı'nın "bütünün düzen ve mükemmelliğinin her bir bireyin kendi özel rütbe ve makamında izin verebileceği kadarını" yapmayı dilediğini savunur. Locke, Tanrı'nın herhangi bir şeyi sefil olsun diye yarattığını düşünemeyiz, ancak doğasının ve mülkünün elverdiği tüm mutlu olma araçlarını ona sağladığını düşünebiliriz demektir. Tanrı her bir bireyi, tüm yaratılış için en iyisini yapmakla tutarlı olduğu ölçüde, elinden geldiğince mutlu kılar. Her bireyin mutluluğunun en üst düzeye çıkarılması söz konusu olmayabilir, ancak bireyin sınırlamaları ve amaçları ve diğerlerinin refahı göz önüne alındığında, Tanrı her bireye mutluluğa ulaşması için gerekli olanı vermiştir. Aynı eserde Locke, Tanrı'nın adaletinin yarattıklarının cezalandırılmasında nasıl örneklendiğini ele alır. Burada Locke'un tartışması, Tanrı'nın intikamcı olduğuna ve birçok kişiyi sonsuz acı ve sefaletle mahkûm ettiğine dair geleneksel anlayışlara yönelik gibi görünmektedir. Ancak Locke, Tanrı'nın yarattıklarını intikam için değil, yalnızca yarattıklarının geri kalanını korumak için cezalandırdığını savunur. Locke:

"Eylemlerimiz ona ulaşamayacağı, ona herhangi bir yarar ya da zarar getiremeyeceği için, yarattıklarından herhangi birine verdiği cezalar, yani onlara getirdiği sefalet ya da yıkım, daha büyük ya da daha önemli bir kısmı korumaktan başka bir şey olamaz ve bu nedenle yalnızca koruma amaçlı olduğundan, adaleti iyiliğinin bir dalından başka bir şey değildir " (Early Modern philosophy, s. 278).

Locke, Tanrı'nın adaletinin O'nun iyiliğinin bir uygulaması olduğunu savunur. Dolayısıyla, Tanrı'nın cezalandırmaya ilişkin adaleti, yalnızca iyiyi gerçekleştirmek ya da korumak için gerekli olduğu kadar uzanır. Locke:

"Tanrı'nın başka nedenlerle cezalandırdığını iddia etmenin, O'nun adaletini büyük bir kusur haline getirmek ve O'nun üzerinde, bilgeliğinin ve iyiliğinin kurallarına aykırı hareket etmesini gerektiren bir güç olduğunu varsaymak anlamına geleceğini savunur. Bu gücün, hiçbir

şeyi bilerek yok edecek ya da yok olmaktan daha kötü bir duruma sokacak kadar boş yere yaptığı düşünülemez” (Early Modern philosophy, s. 278).

Locke, Tanrı'nın varlıkları onları lanetlemek için yaratmadığını ima eder. Kurtuluş şansı olmayan hiçbir birey olamaz. Dahası, Tanrı varlıkları ebedi lanetlenmeye mahkûm etmez çünkü Locke'un belirttiği gibi, sefalet yok olmaktan daha kötüdür. Eğer bir varlığın varlığı yaratılışın geri kalanının korunmasıyla bağdaşmıyorsa, o varlığı yok etmek gerekli olabilir. Ancak Locke, Tanrı'nın varlıkları sadece onları yok etmek için yaratmadığını iddia eder. Bu nedenle Locke, Tanrı'nın adaletinin yalnızca eserlerini korumak için gerekli olduğu kadar uzandığı sonucuna varır. Locke'un metni, kötüler için ölümün kalıcı olduğunu, ancak Tanrı'nın yarattıklarını korumak için daha fazla cezaya gerek olmadığını ve daha fazla cezanın iyilikle tutarlı olmadığını öne sürer. İsimli yazmasında Tanrı'nın iyiliği ve adaletine ilişkin tartışmalarına ek olarak, Locke'un Denemeler'de incelemeye değer birkaç tartışması vardır. Denemeler'de, doğuştan bir Tanrı fikrine sahip olup olmadığımıza dair bir tartışma sırasında Locke aşağıdaki argümana başvurur:

“Tanrı'nın iyiliğine uygun olan, insanların zihinlerine kendisiyle ilgili karakterler ve kavramlar nakşetmek ve onları böylesine büyük bir konuda karanlıkta ve şüphe içinde bırakmamaktır” (Deneme, 1.4.12).

Locke'a göre biz Tanrı'nın en mükemmel varlık olduğuna inandığımız için, bir mükemmel Tanrı'nın bizi mükemmel yapmasını bekleriz. Şöyle yazar:

“Eğer Tanrı'nın insanlar için yaptıklarından yola çıkarsak, insanların yargılayacağı her şey onlar için en iyisidir. Çünkü bunu yapmak onun iyiliğine uygundur. Tanrı, insanların zihnine kendisiyle ilgili bir fikir kazımıştır. İnsanların onun hakkında bilmeleri ya da inanmaları gereken her şeyi, yapmaları gereken her şeyi ve onlara kendi iradesine uygun bir irade ve duygular vermiştir” (Deneme, 1.4.12).

Locke, Tanrı ve O'na karşı görevlerimiz hakkında her şeyi bilmenin kendi değerlendirmemize göre bizim için iyi olacağını iddia eder. Ayrıca, her zaman görevimizi yerine getirme iradesine sahip olmamız da bize büyük fayda sağlayacaktır. Ancak, bunların bize verilmiş olduğu açık değildir. Locke:

“Sonsuz bilge Tanrı'nın bunu böyle yaptığını söylemenin çok iyi bir argüman olduğunu düşünüyorum. Ama bana öyle geliyor ki, “Ben en iyisini düşünüyorum ve bu nedenle Tanrı bunu böyle yaptı” demek kendi bilgeliğimize biraz fazla güvenmektir “ (Deneme, 1.4.12).

Tanrı bizim için yapabileceği her şeyi yapmamıştır, ancak bu bizi refahımızı güvence altına alacak araçlardan yoksun bıraktığı anlamına gelmez. Locke'a göre, Tanrı:

“İnsanı, böyle bir varlığın amacı için gerekli olan her şeyin yeterince keşfedilmesine hizmet eden yetilerle donatmıştır ve bir insanın doğal yeteneklerini doğru bir şekilde kullanarak, doğuştan gelen herhangi bir ilke olmaksızın, Tanrı'nın ve kendisini ilgilendiren diğer şeylerin bilgisine ulaşabileceğini göstermekten başka bir şey yapmayacağından şüphe duymuyorum” (Deneme, 1.4.12).

Locke, Deneme'nin bir başka bölümünde, tözlere ilişkin fikirlerimiz hakkındaki tartışmasının ortasında, yetilerimizin ve duyularımızın amaçlarımıza uygun olup olmadığını düşünmek için tekrar konuya girer. Bu tartışma, Locke'un şeylerin doğalarını bilemeyeceğimize dair iddialarının, bilge ve güçlü bir yaratıcı tarafından tasarlanmış olmamızla tutarsız görüldüğüne dair endişelerden kaynaklanmış olabilir. Sonuçta, şeylerin doğalarını ve ilgili nedensel güçlerini daha kolay ayırt edebilseydik hayatlarımız daha iyi olurdu gibi görünüyor. Locke şöyle yazar:

“Ama öyle görünüyor ki, Tanrı yaşamın kolaylıkları ve burada yapmamız gereken işler hakkında mükemmel, açık ve yeterli bir bilgiye sahip olmamızı istememiştir. Bu belki de hiçbir sonlu varlığın kavrayışında yoktur. Yaratılanlarda bizi Yaratıcının bilgisine ve görevimizin bilgisine götürecek kadarını keşfedecek yetilerle (donuk ve zayıf olsalar da) donatılmış durumdayız ve yaşamın kolaylıklarını sağlamak için yeteneklerle yeterince donatılmış durumdayız” (Deneme, 2.23.12).

Yine Locke, belirli mükemmellik derecelerinden yoksun olmamıza rağmen, Tanrı'nın bize yaşadığımız türden hayatlar için gerekli olanı verdiğini iddia eder. Dahası Locke, Tanrı bize daha iyi yetiler vermiş olsaydı, daha kötü durumda olabileceğimizi savunur.

6) Ruhun Ölümsüzlüğü ve Ahiret İnancı

John Locke, ruhun ölümsüzlüğüne inan bir filozoftur. İnsanın bu dünyada ahlaki davranmasının yegâne nedeni bir öte dünya inancının varlığıdır. Düşünüre göre insanların bu dünyadaki erdemli davranışlarının karşılıklarını alabilmeleri için ruhun ölümsüz ve ahiretin hayatının var olması gerekir (Şener, 2017, s. 280). İnsan, ebedi mutluluk ve mutsuzluğu elde edebileceği ölümsüz bir ruha sahiptir. Locke'a göre insanın mutluluğu elde etmesi ruhun ölümsüzlüğüne inanması ve ahirette yaptıklarının karşılığını alacağına inanmasına bağlıdır. İnsanın sonsuz mutluluğa erebilmesi, Tanrı'nın inayetine ve Tanrı'nın kulundan hoşnut olmasına bağlıdır. İnsanın bu dünyada dayanabileceği yegâne dayanak Tanrı'dır ve Tanrı'nın iradesine teslim olmalı, O'na itaat etmelidir (Şener, 2017, s. 280). Dinin ve ahlakın amaç ve önemi ruhun ölümsüzlüğü ve ahiretin varlığı ile güvence altına alınır. Vahiy bize insanların öldükten sonra yeniden dirileceklerini bildirmiştir. Vahyin bildirdiği şey kesin doğrudur ve örneği İsa Mesih'in hayatı ve ölümsüzlüğüdür (Şener, 2017, s. 280).

John Locke, ruhun ölümsüzlüğü konusunda en sağlam kaynak olarak vahiy kabul etmektedir. Ruhun ölümsüzlüğü deneyime konu olan bir hadise değildir. Çünkü insan öldükten sonra tekrar gelip bize deneyimlerini anlatamaz. Ancak, hiçbir şey yokken var olan, her şeyi tek tek yaratan, alemi ve insanlığı meydana getiren, hayatı ve ölümü başlatan Tanrı, öldükten sonra ne olacağına karar verebilir. Ahiret hayatı ve ruhun ölümsüzlüğü konusunda bizi sadece Tanrı yani vahiy aydınlatabilir. Yoksa, insan akli ile gaybi konularda fikir üretemez. Akıl belli sınırlara sahiptir ve bu sınırların dışında kalan yerlerde herhangi bir etkinlik gösteremez (Şener, 2017, s. 280). Düşünürü göre ruh konusu bilgi kuramının prensiplerine göre incelenen bir bilme alanı değildir. Bu alan sağduyunun ve ilahi bilginin kılavuzluk ettiği özel bir alandır. Bu alanın bilgileri vahiyden gelir ve bu bilgilere iman etmeyi gerektirir (Şener, 2017, s. 280).

7) Vahiy Anlayışı

Locke, Tanrı'nın bize doğuştan fikirler veya şeylerin gizli doğalarına nüfuz edebilecek duyular vermemiş olmasına rağmen, Tanrı'nın varlığını, refahımız için gerekli olan dünyanın doğası hakkındaki gerçekleri ve ahlaki görevimizi keşfetmemiz için bize yeterli yetiler verdiğini iddia eder. Bu gerçekleri keşfederken, fikirlerimiz arasındaki uyuşma ya da uyuşmazlığı tespit etmek ve bunlardan geçerli çıkarımlar yapmak için aklımızı kullanmalıyız. Her ne kadar Locke sadece akıl kullanarak çok fazla şey bilebileceğimizi düşünmese de aklın doğru ve dikkatli kullanımının neredeyse tüm bilgi ve inançlarımız için gerekli olduğuna inanır. Locke, kendi varlığımızın bilgisine sezgi yoluyla, Tanrı'nın varlığının bilgisine aklın kullanımıyla kanıtlanma yoluyla, dış dünyanın bilgisine ise duyularımız ve duyulardan algıladığımız idelerimize ilişkin akıl yürütme yoluyla sahip olduğumuzu savunur. Locke'un genel epistemolojik projesi bilgimizin ve akıl yürütmemizin sınırlarını araştırır. O, yetilerimizin şeylerin gerçek doğalarını keşfetme ihtimali konusunda genellikle oldukça temkinlidir. Onun görüşleri göz önünde bulundurulduğunda, Locke'un, çağdaşlarının birçoğunun yaptığı gibi, aklın vahyedilmiş din konularında çok az yeri olduğunu ya da hiç yeri olmadığını savunacağı düşünülebilir. Ancak, Locke'un aklın doğal teolojide büyük bir rol oynadığına inandığını daha önce görmüştük. Tanrı'nın varlığına ve O'nun doğasına ilişkin bazı gerçeklere dair bilgi-kesinlik elde edebiliriz. Yine de vahyedilmiş dinin ve Hıristiyanlığın hakikatlerinin akılla uyumlu olmadığını düşünebiliriz. Akıl ve inancın insan anlayışının iki ayrı alanı olduğu görüşü Locke'un yaşadığı dönemde yaygın değildi. Locke bu konudaki görüşlerini "*İnsan Anlağı Üzerine Bir Deneme*"de akıl ve iman üzerine bir bölümde açıkça ortaya koyar (Deneme, 4.18). Locke akli imanla çelişkili olarak, aklın doğal yetilerini kullanarak, yani duyum ve düşünme yoluyla elde ettiği fikirlerden yaptığı çıkarımlarla ulaştığı bu tür önermelerin veya hakikatlerin kesinliğini veya olasılığını keşfetmesi olarak tanımlar (Deneme, 4.18.2).

Locke'un akli dar anlamda duyum ve düşünme yoluyla elde edilen fikirlerden kanıtlamalar veya çıkarımlar yapma yeteneğimiz olarak tanımladığını görüyoruz. Locke imanı, Aklın çıkarımlarıyla değil de, Tanrı'dan olağanüstü bir iletişim yoluyla geldiğine inanarak herhangi bir önermeyi kabul etmek olarak tanımlar (Deneme, 4.18.2). Locke ayrıca imanı vahyin kabulü olarak tanımlar. Bu tanımlardan Locke'un biri duyum ve düşünme ile bunlardan yapılan çıkarımlar, diğeri ise vahiy olmak üzere iki ayrı alan tanımladığı anlaşılabilir. Ancak Locke, dini inançların kabulünde aklın büyük bir rol oynadığını düşünmektedir. Ona göre, eğer bir şey gerçekten Tanrı'dan gelen bir vahiy ise, aklın emirlerine tabi değildir. Çünkü Tanrı'nın doğru olarak bildirdiği her şey bir inanç meselesidir ve aklın üstündedir. Bununla birlikte, bir şeyin iman meselesi olduğunu bilmek için, akıl şunları belirlemelidir:

- Belirli bir vahyin gerçekten Tanrı'nın tanıklığı olup olmadığı,
- Vahyin anlamı.

Belirli bir vahyin gerçekten Tanrı'dan gelip gelmediğini belirlemek için, Tanrı'nın elçisi olduğunu iddia eden kişinin gerçekten Tanrı tarafından gönderilip gönderilmediğini belirlememiz gerekir. Locke'a göre bunu yapmanın tek yolu, Tanrı'nın bu elçiye doğaüstü misyonunu kanıtlayacak özel yetenekler verip vermediğini belirlemektir. Bu da mucizelerin üretilmesiyle gösterilir. Locke vahyin içeriğinin tam olarak nasıl yorumlanacağını belirtmez, ancak Tanrı'dan gelen hiçbir tanıklığın akıl yoluyla sahip olduğumuz kesin bilgiyle çelişmeyeceğini açıkça belirtir. Bu ihlal, iki farklı kilise ayini aynı anda gerçekleştirdiğinde ortaya çıkar. Locke, hiçbir beden aynı anda iki ayrı yerde bulunamayacağına dair kesinliğimizin, bu yöndeki ifadenin gerçekten Tanrı'dan gelmiş olma ya da vahiy doğru anlamış olma olasılığından her zaman daha ağır basacağını iddia eder (Deneme, 4.18.5).

Locke vahyedilmiş hakikatleri anlamak için üç kılavuz ilke sunar:

1. İlk olarak, hiçbir elçinin yeni basit fikirler iletemeyeceğini iddia eder. Tanrı elçilerinden birine ölümden sonraki hayata dair bir vizyon verse bile, elçi böyle bir deneyimi oluşturan basit fikirleri aktaramaz. Sadece duyum ve düşünme yoluyla elde edilebilecek gerekli fikirlerden ve bu deneyimi iletmek ve anlamak için uygun kelimelerden yoksunuz. Locke, Tanrı'nın bir bireyde mucizevi bir şekilde bu tür deneyimler yaratabileceğini inkâr edecek kadar ileri gitmez, ancak bu deneyimler doğal yeteneklerimizin kapsamının ötesine geçtiğinden, doğal olarak başkalarına açıklanamazlar.

2. İkinci olarak, vahiy ve doğal akıl aynı gerçekleri keşfedip aktarabilse de doğal akıl yoluyla elde edilen gerçekler her zaman vahiyden daha kesin olacaktır. Örneğin, Tanrı Öklid geometrisiyle ilgili bir hakikati bize bildirmiş olsaydı, sadece vahye dayanarak buna inanabilirdik. Ancak bu inanç, çıkarımı kendimiz yapsaydık ulaşacağımız inanç kadar kesin

olmayacaktır. Buna ek olarak Locke, büyük bir tufanın meydana geldiğine vahiy yoluyla inanabileceğimizi, ancak bunun meydana geldiğine dair inancımızın bunu yaşayanların inançları kadar kesin olmadığını iddia eder. Dolayısıyla, vahiy her zaman doğal bilgimizden daha az bir tasdik derecesi üretir.

Locke hiçbir vahyin bizim açık sezgisel bilgimizle çelişmeyeceğini savunur. Düşünürü göre “tüm bilginin, kanıtın ve tasdik ilkelere ve temellerini yıkmak olurdu. Dünyada gerçek ile yanlış arasında hiçbir fark, inandırıcı ile inanılmaz arasında hiçbir ölçü kalmazdı (Deneme, 4.18.5).

3. Tanrı bizim kesin bilgimize aykırı bir tanıklık sağlayamaz ve sağlamaz da. Tanrı refahımız için gerekli yetileri sağlamıştır, dolayısıyla bu yetilerin hakikat odaklı olduğuna güvenebilmeliyiz.

Eğer bir vahiy kesin bilgimiz olarak kabul ettiğimiz şeyle çelişirse, o zaman herhangi bir bilgiye sahip olduğumuzu düşünmek için temelimizi kaybederiz. Vahyedilen şeyler, haklarında yalnızca kusurlu fikirlere ya da kavramlara sahip olduğumuz ya da doğal yetelerimizin erişiminin ötesinde oldukları için hiçbir bilgiye sahip olamayacağımız şeylerle ilgili olduğunda, bunlar imanın uygun nesnelere. Locke bazı meleklerin Tanrı’ya isyan ettiği gerçeğinin böyle bir iman konusu olduğunu iddia eder. Elbette, bazı şeylerin akla aykırı olmaktan ziyade sadece aklın üstünde olduğunu söylediğimizde bir zorluk ortaya çıkar. Çünkü bir olgunun sadece akıl yürütme yeteneklerimizin ötesinde mi olduğunu yoksa aslında akla aykırı mı olduğunu nasıl tespit edebiliriz? Burada Locke, eğer akıldan hiçbir desteğimiz yoksa (bu iddiaların akılla tutarlı ya da akla aykırı olduğunu gösteremiyorsak), vahyin içeriğine iman etmemiz gerektiğini savunur. Elbette Locke bunun tamamen gerekçelendirici bir temel olmaksızın yapılmadığına inanmaktadır. Sadece elçinin gerçekten Tanrı tarafından gönderildiğine inanmakta haklıysak iman etmekte de haklıyızdır.

Locke, çoğu insanın bir olayın uzun bir geçmişi olması ona daha fazla kesinlik kazandırıyor gibi davranmasına rağmen bunun doğru olduğunu belirtir. Bu vahiy için ne anlama gelmektedir? İlk olarak Locke, yalnızca vahiy yoluyla bilebileceğimiz bazı inanç meseleleri olduğunu savunur. Bununla birlikte, tanıklığın gerçekten Tanrı’dan gelip gelmediğini ve tanıklığın doğru yorumunun ne olduğunu tespit etmek için aklımızı kullanmalıyız. Tanıklığın yorumlanmasıyla ilgili olarak, tanıklığın Tanrı’dan geldiğine inanmak için nedenimiz varsa, bunun kesin bilgimizle çelişmeyeceğini, önemsiz konularla ilgili olamayacağını ve Tanrı’nın iyi doğasına aykırı olamayacağını biliriz. Dahası, vahyedilmiş herhangi bir gerçeğin içeriğinin bizim için asla doğal yeteneklerimizle ulaşabileceğimiz türden bir kesinliğe ulaşamayacağını da biliriz. Bir elçinin Tanrı’dan gönderilip gönderilmediğini

belirlemek için, elçinin yalnızca Tanrı tarafından verilebilecek kimlik belgelerine sahip olup olmadığını belirlemek için aklımızı kullanmalıyız.

Sonuç

John Locke, aydınlanma düşüncesinin öncü filozofudur. Aydınlanmacılığın temel mottosu modern bilim ile uyumlu bir din anlayışı inşa etmektir. Düşünürün gayretini modern bilim ve geleneksel din ile uyumlu olacak epistemik bir temel sağlama girişimi olarak görmek makuldür. Locke'un din felsefesini işte böylesi bir konuma yerleştirmek yani inanç ile akıl arasındaki ilişkiye dair argümanları aydınlanmacılığın öncü filozofunun düşünceleri olduğunu bilmemiz gerekir. Locke'un din felsefesi aracılığıyla onun metafiziğine, ahlak anlayışına, siyaset ve toplum görüşlerine erişme imkânı buluruz. Locke'un ele aldığı konular oldukça hayati ve oldukça karmaşıktır. Bir yerde dünyanın ilk nedenini, orada varoluşun çeşitliliğini, başka bir yerde ahlaki görevlerimizi, ahiret, ödül ve cezayı tartışır. Locke, gerçeğe ulaşmada ve yaşamın yönlendirilmesinde duyuların, aklın ve inancın üçlü etkisinin olduğunu belirtir. Locke, Deneme'de aklın doğasını, aklın inançla olan ilişkisini ve ilahi cezbenin doğasını ele alır. Locke, dinsel hoşgörüyü savunur ve farklılıkları eleştirmek yerine onların ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarına inanır. Locke, iman ve akıl arasına kesin sınırlar koymak gerektiğine inanır eğer bu sınır olmazsa tartışılan bir konu hakkında doğruyla yanlış nasıl ayırabiliriz? Locke'a göre iman, Tanrı'nın önermesini koşulsuz tasdik etmek ve ona uygun yaşamaktır. Tanrısal önerme, olağanüstü bir iletişim yoluyla gelen önermedir. Locke, bazı şeylerin hem akıl hem de vahiy yoluyla keşfedilebileceğini öne sürer. Locke'a göre geleneksel vahiy asla kendi deneyimlerimizden edindiğimiz fikirler kadar sağlam bir kesinlik üretmez. Benzer şekilde, olgularla ilgili vahiyler de bu deneyimleri bizzat yaşamak kadar kesinlik üretmez. O halde vahiy, doğru olduğunu bildiğimiz şeylerle çelişemez. Eğer çelişseydi, tüm yetilerimizin güvenilirliğini sarsardı. Vahyin kendini gösterdiği yer, aklın ulaşamadığı yerlerdir. Aklın çelişeceği ya da doğrulayacağı fikirlerin az olduğu ya da hiç olmadığı yerlerde, bunlar iman için uygun konulardır. Düşünüre göre meleklerin varlığı yokluğu, ahiret meselesi bunlar aklın değil imanın konularındır. Bunlar aklın gücünün ötesindedir ve tamamen inanç meseleleridir ve aklın bunlarla hiçbir ilgisi yoktur. Akıl, açıkça bilmediği bir şeyin hakikatinden emin olmayıp, yalnızca kendisine görünen olasılığa boyun eğdiğinden, hata yapamayacak ve aldatmayacak birinden geldiğine ikna olduğu böyle bir tanıklığı kabul etmek zorundadır. Yine de bunun bir Vahiy olduğunun doğruluğuna ve iletildiği sözlerin önemine karar vermek akla aittir. Dolayısıyla, bir vahyin gerçek olup olmadığını nasıl bileceğimize dair can alıcı soruyla ilgili olarak, yargılamak için akli ve olasılık kurallarını kullanmamız beklenir. Locke, eğer inanç ve akıl arasındaki sınırlar net bir şekilde çizilmezse, o zaman dinde akla yer kalmayacağını ve

dünya dinlerinde bulunan abartılı görüşler ve törenlerin ortaya çıkacağını iddia eder. Vahyin gerçek bir vahiy olup olmadığına karar vermek için akli kullanmadan vahyi kabul eden kişi, Locke'un akıl ve vahyin yanı sıra üçüncü bir tasdik ilkesi olarak adlandırdığı şeyi, yani coşkuyu elde eder. Coşku, ilahi lütuf ya da iletişime duyulan boş ya da temelsiz bir güvendir. Bu tür bir lütuf ya da iletişimin gerçek olup olmadığına karar vermek için akli kullanmaya gerek olmadığını ima eder. Bu tür iletişimler gerçek olmadığında, bunların insanın kendi beyninin temelsiz hayalleri olduğu açıktır. Locke coşkuyu reddetme konusunda yalnız değildir, ancak bunu en güçlü terimlerle reddeder. Coşku, anlayışın işlediği temel ilkeyi, yani tasdik kanıtla orantılı olması ilkesini ihlal eder. Locke her birimizin gerçeği aramak için anlayışımızı kullanmamızı ister. Locke, akli terk edip yalnızca inanç temelinde bildiğini iddia eden insanlar tepki gösterir. Düşünür açısında vahye yol açmak için akli ortadan kaldıran kişi, her ikisinin de ışığını söndürür.

Kaynaklar

- Alpyağıl, R. (2012). *Din Felsefesine Dair Okumalar I*. İstanbul, İz Yayınları.
- Alpyağıl, R. (2012). *Din Felsefesine Dair Okumalar II*. (2. b). İz Yayınları.
- Alpyağıl, R. (2021). *Klasik ve Modern Metinlerle Din Felsefesi Dersleri*. İz Yayınları.
- Altınörs, A. (2016). *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, M.S. (2010). *Din Felsefesi*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Bennett, J. (2005). *God and matter in Locke: an exposition of Essay 4.10*. In C. Mercer and E. O'Neill (Eds), *Early Modern Philosophy: Mind, Matter, and Metaphysics*. Oxford University Press.
- Copleston, F. (1998). *Felsefe Tarihi, Hobbes, Locke* (Çev. A. Yardımlı). (2.b). İdea Yayınları.
- Didier, J. (2009). *John Locke*. (Çev. A. Altınörs). Paradigma Yayınları.
- Kılıç, R., Reçber, M. S. (2014). *Din Felsefesi*. Grafiker Yayınları.
- King, L. (1972). *The Life and Letters of John Locke*. MDCCCLVIII. (Yayın evi yok).
- Lascano, M. P. (2016). *Locke's Philosophy of Religion*. A Companion to Locke, First Edition. (Edited by M. Stuart). Blackwell Publishing, Ltd. Published by John Wiley & Sons, Ltd.
- Locke, J. (1685). *Four Letters concerning Toleration*. The Works, vol. 5, The Online Library of Liberty A Project of Liberty Fund, Inc. Liberty Fund, INC. 8335 Allison Pointe Trail, Suite 300 Indianapolis, Indiana 46250-1684

Locke, J. (1689). *An Essay Concerning Humane Understanding*. (Vol. 1). The Online Library of Liberty, A Project of Liberty Fund, Inc, Liberty Fund, INC. 8335 Allison Pointe Trail, Suite 300 Indianapolis, Indiana 46250-1684

Locke, J. (1858). Deus. In P. King (Ed.), *The Life and Letters of John Locke*. Henry G. Bohn.

Locke, J. (2000). *İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme 1*. (Çev. M. Delikara Topçu). (2. b) Öteki Yayınları.

Locke, J. (2000). *İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme 2*. (Çev. M. Delikara Topçu). (2. B). Öteki Yayınları.

Locke, J. (2004). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (Çev. V. Hacıkadiroğlu). (2.b). Kabalıcı Yayınları.

Locke, J. (2013). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. (Çev. M. Yürüşen). (7. b). Litera Yayınları.

Locke, J. (2020). *Yönetim Üzerine İki İnceleme*. (Çev. Ö. Saruhanoğlu). Litera Yayınları.

Locke, J. (1695). *The Reasonableness of Christianity*, The Works, 6, The Online Library of Liberty A Project of Liberty Fund, Inc. Liberty Fund, INC. 8335 Allison Pointe Trail, Suite 300 Indianapolis, Indiana 46250-1684.

Marshall, J. (1990). John Locke's Religious, Educational, and Moral Thought. *The Historical Journal*, 33 (4), 993-1001.

Nuovo, V. (2002). *John Locke: Writings on Religion*. Clarendon Press. Cited as WR.

Peterson, M., Hasker, W., Reichenbach, B, Basinger, D. (2018). *Din Felsefesi Seçme Metinler*. (Çev. R. Acar- N. Mehdiyev- H. Özturan- O. Baş). (2. B). Küre Yayınları.

Peterson, M., Hasker, W., Reichenbach, B, Basinger, D. (2020). *Akıl ve İnanç, Din Felsefesine Giriş*. (Çev. R. Acar). (2. b). Küre Yayınları.

Şener, H. (2017). John Locke'da Ruhun Ölümsüzlüğü ve Ahiret Hayatı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 271-285, DOI:10.9775/kausbed.2017.018.

Wolterstorff, N. (1994). *Locke's philosophy of religion*. In V. Chappell (Ed.), *Cambridge Companion to Locke*. Cambridge University Press.

Woolhouse, R. S. (2019). *Ampirist Filozoflar* (Çev. G. Murtaza). Pinhan Yayınları.